

Kentleşme, Gecekondu ve Hemşerilik

Urbanization, Squatter Housing, and Hemşerilik

Zeynel Abidin Kılınç¹ ve Bünyamin Bezci²

Özet

Türkiye’de büyük şehirlerde nüfusun %50’den fazlası gecekondu bölgelerinde yaşamaktadır. Gecekondu 1950’lerden günümüze hızlı kentleşmenin bir sonucudur. Gecekondu Türk modernleşme sürecinin ortaya çıkardığı problemlerden sadece birisidir. Genel olarak modernleşme süreci geleneksel bağları tahrip eder ve toplumda yabancılaşmaya yol açar. Bu nedenle gecekondu sadece bir yerleşim problemi değil aynı zamanda önemli toplumsal ve moral sonuçlara yol açabilecek bir durumdur. Bu çalışma gecekondu bölgelerinde yaşayanların yabancılaşma, geleneksel bağların çözülmesi, iş bulma ve konut edinme gibi problemlerle nasıl mücadele ettiklerini analiz eder. Çalışma gecekondu bölgelerinde yaşayanların hemşerilik bağları ve dernekleri aracılığıyla geleneksel bağları yeniden icat ettiklerini ileri sürer. Hemşerilik gecekondu bölgelerinde birincil ilişkileri yeniden üreterek bir tür sosyal sermaye meydana getirir ve Lewis’in “fakirlik kültürü” diye isimlendirdiği problemin ortaya çıkmasını engeller.

Anahtar Kelimeler: *Gecekondu, Hemşerilik, Sosyal Sermaye*

¹ Sakarya University, International Relations Department.

² Sakarya University, Public Administration Department.

Abstract

In Turkish metropolitan areas more than 50 percent of urban population resides in squatter houses (gecekondu) today. The squatter houses are products of fast urbanization process since 1950s in Turkey. They are just one aspect of social mobilization initiated by modernization process. The very same modernization process destroys traditional ties and creates alienation among people also. Thus the squatter housing is not simply a residential problem but also raises significant social and moral issues. This paper tries to analyze how people cope with social and moral problems in gecekondu areas. In particular, it asserts that people living in gecekondu areas reproduce traditional ties in new forms as hemşerilik ties and associations. Hemşerilik forms a peculiar type of network in which a particular type of social capital is produced. Hemşerilik as social capital helps people in finding job, coping with security problems, and prevents alienation and development of “the culture of poverty” as described by Lewis.

Keywords: *Squatter Houses, Hemşerilik, Social Capital*

Kentleşme ve Gecekondu

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye 1950'lerden beri hızlı bir kentleşme süreci yaşamaktadır. 1927'de Türkiye'nin nüfusu 13.648.000 olup bu nüfusun %75,8'i kırsal alanda yaşamakta idi. 1927'de %24,2 olan kentli nüfus 1950'de %25,0'e ancak ulaşabilmişti. 31 Aralık 2011 tarihi itibarıyla nüfus 74.724.269 kişiye ulaşmıştır. Bu nüfusun "% 76,8'i (57.385.706 kişi) il ve ilçe merkezlerinde ikamet ederken, % 23,2'si (17.338.563 kişi) belde ve köylerde ikamet etmektedir"³. Yaklaşık altmış yıllık bir süreçte kent ve kırsal alan nüfus oranları adeta tersine dönmüştür. Kentleşme süreci 1950'lerden itibaren tarımın modernleşmesi, ekonominin liberalleşmesi, sanayileşme, eğitimin yaygınlaşması ve hızlı nüfus artışı sonucu ivme kazanmıştır.

Türkiye'deki kentleşme süreci Batıdaki kentleşme sürecine benzerlik gösterse de bu iki süreç arasında önemli farklılıklar vardır. Batıda sanayileşme, modernleşme ve kentleşme arasında teknoloji üzerinden kurulan bağlar mevcuttur. "Kente yüklenen anlamlar, sanayileşmeden dolayımınarak türetilmiştir" (Karakaş, 2001:131). Türkiye'de ise kentleşme biraz farklılaşarak "geç ve yetersiz bir sanayileşmeye" (Kıray, 1998: 141) dayanmaktadır. Geç kalınmışlığa ek olarak, Türkiye'de kentleşme "kamu idaresinin ciddi biçimde zayıf olduğu bir ortamda meydana gelmiştir. Geleneksel olarak, Türkiye'nin kentsel kurumları esas itibarıyla tarım toplumunun sınırlı taleplerini karşılamak için kurulmuştu. Bu nedenle kurumlar, yeni kentli grupların acil ve artan taleplerine cevap vermekte yetersizdir" (Erder, 2002: 117-118).

Yetersiz ve geç sanayileşme süreci ve zayıf kamu kurumları Türkiye'de kentleşme sürecini şekillendirmiştir. Geç ve yetersiz sanayileşme, kentsel alanlarda toplumsal dengesizliklere yol açmıştır. Kentlere göçenlerin ezici çoğunluğu gerçekte modernleşme sürecinin kurbanları idiler (Levine, 1973: 358). Kentlere gelenlerin çoğunluğu kentlerde yaşamak için gerekli beceri, eğitim ve maddi araçlara sahip değildiler. Kentlerin kenarlarına yerleşip çoğunlukla inşaat işçisi, terzi, bakkal, işportacı, hamal ve ayakkabı boyacısı olarak ekonominin geleneksel alanlarında çalıştılar. Çünkü sanayi kurumlarının ve kamu hizmetlerinin genişlemesinin meydana getirebildiği istihdam imkânı kırsal alanlardan kentlere göç

³ <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=10736>

edenlere yetecek miktarda değildi (Kıray, 1998: 21). Kente göçenler ile onlara sağlanabilecek iş olanakları arasındaki dengesizlik Türk modernleşme süreci tarafından meydana getirilen önemli bir problemdir ve halen kentlerimizde bu dengesizlik devam etmektedir.

Kentlere göç edenler sadece iş bulma sorunu ile değil aynı zamanda mekân sorunuyla da karşılaştılar. Çoğunluğu kentlerde ev ya da apartman dairesi alacak maddi kaynağa sahip değildi ve yakın bir gelecekte de elde ihtimali zayıftı. Dolayısıyla kendi çözümlerini üretmek zorunda kaldılar: Kentlere göç edenlerin ucuz konut ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanamayınca “geliri düşük göçmenler inşaat izni olmaksızın illegal olarak işgal edilmiş hazine arazileri üzerinde gecekondular... inşa ettiler” (Yavuz, 2003: 83). Gecekonduların ortaya çıkış sürecini Tas ve Lightfoot şu şekilde açıklar: “Daha önceden boş olan bir arazi, sabahleyin bir oda bir kulübe ile çevrelenmiş olarak görülür. Daha sonra... kulübeler, ilk inşa malzemeleri, biriket ve çimento ile yer değiştirerek daimi bir ev olacak biçimde yavaş yavaş genişletilir... yıllar sonra... küçük bir bahçesi ve çeşit çeşit çiçekleri ile daha iyi bir ev inşa etmişlerdir” (2005:268).

Gecekondular ve Fakirlik Kültürü

Yetersiz sanayileşme, dolayısıyla istihdam fırsatlarının ve eğitim imkânlarının kısıtlılığı ile şekillenen bu türden hızlı bir kentleşme süreci genellikle üçüncü dünya ülkelerinde gettolar ve bu tür yaşam alanlarında oluşan kendine özgü bir kültür meydana getirir. Lewis’e göre (1998: 7), getto sakinleri belirli türden bir kültür, “fakirlik kültürü”, geliştirme eğilimine sahiptir ve bu kültür aslında onların fakirlikten kurtulmalarına da engel teşkil eder:

Fakirlik kültürü içerisindeki insanlar güçlü bir marjinalite, bağımlılık ve bir yere ait olmama duygusuna sahiptir. Onlar kendi ülkelerinde yabancı gibidirler. Mevcut kurumların kendi çıkarlarına ve ihtiyaçlarına hizmet etmediği kanaatinde oldukları. Bu güçsüzlük duygusuna yaygın bir aşağılık ve kişisel değersizlik duygusu da eşlik eder. Bu durum, farklı bir etnik gruptan veya ırktan olmayan ve [dolayısıyla] ırk ayrımcılığından muzdarip olmayan Mexico City’nin getto ahalisi için de geçerlidir. Amerika Birleşik Devletleri’nde zenciler fakirlik kültürüne ek olarak ırk ayrımcılığı dezavantajına da sahiptirler.

Fakirlik kültürü olan insanlar çok az tarihsel bilince sahiptir. Onlar sadece kendi problemlerini, kendi yerel şartlarını, kendi mahallelerini, kendi hayat tarzlarını bilen insanlardır. Genellikle, kendi problemleri ile dünyanın başka yerlerinde kendilerine benzer insanların durumları arasındaki benzerlikleri görebilecek ne bilgiye, ne vizyona ne de bir ideolojiye sahiptirler. Diğer bir ifadeyle, statü farklılıklarına karşı çok hassas olmalarına rağmen, sınıf bilinci yoktur. Fakirler sınıf bilincine ulaştığı veya bir sendikaya üye olduğu zaman veya içinde yaşadıkları şartlara dair uluslararası bir bakışa sahip oldukları zaman, hâlâ ciddi biçimde fakir olsalar bile, bana göre, artık fakirlik kültürünün bir parçası değildiler.

Edward Banfield de, 1950'lerde, benzeri bir gözlemde bulunmuştur: "Alt sınıf mensubu kişi anlık yaşar, geleceği hesaba katmaya ya da dürtülerini kontrol etmeye ya becerisi yoktur ya da isteksizdir... basiretsiz ve sorumsuz olduğu için, vasıfsız olması muhtemeldir, bir ölü işten diğer ölü işe sık sık hareket ederek kötü bir koca ve baba olur (aktaran Katz, 1989: 31-32).

Fakat Türkiye'de gecekonduların bu tür bir fakirlik kültürü ortaya çıkmamıştır. Dolayısıyla gettolar üzerine oluşan literatür Türkiye'deki durumu doğru bir şekilde analiz etmekten uzaktır. Türkiye'deki gecekonduların kentten ittiği bölgeler değil göçle gelenlerin "dinlenme havuzları"dır. Kente gelenler çevrede oluşan "ek-şehir"lerde uyumlaşarak kente zamanla daha yumuşak geçişler yapmaktadır (Hocaoğlu, 1998: 15). Yavuz'un belirttiği gibi, "gecekonduların bölgeleri, vurgulanmalıdır ki, Latin Amerika veya Güney Asya'da karşılaşılan varoşların tam olarak mukabili değildir" (2003:84). Bazı ülkelerin getto ahalisinin aksine, kentlere göç edenler ilk dönemlerinden itibaren toplumdaki ve siyasetten izole değildiler. Çok hızlı biçimde seçim politikalarını, kendi durumlarını düzeltmek ve çeşitli imkanlara ulaşmak için istismar edebileceklerini fark ettiler. Seçim politikaları, hem yerel hem de ulusal siyasal düzeyde, gecekonduların sakinleri ve siyasetçiler arasında patronaj siyasetine yol açtı (Özler, 2000: 42; Erder, 2002: 229). Böylece, gecekonduların kaderi demokratik sistem ve hızlı modernleşme tarafından şekillendirildi. Hükümetler seçimler öncesinde gecekondulara tapu dağıttılar ve bu bölgelere mahalle ya da belediye statüsü sağlayarak yasallaştırdılar. Arkasından, başlangıcında elektrik, kanalizasyon sistemi, toplu ulaşım ve yolları olmayan bu bölgelere devlet temel hizmetleri

sağladı (Karpat, 2004; Erder, 2002: 122). Gecekondu bölgelerinden oy alabilmek için siyasetçiler gecekonduları genellikle karşılıksız ya da sembolik yükümlülüklerle yasallaştırdı. Bu politikaların bir sonucu olarak, “Ankara’da nüfusun %70’den fazlası gecekondu bölgelerinde yaşamaktadır. Bu oran İstanbul, İzmir ve Adana’da %55 ve Erzurum ve Samsun’da %40’tır” (Yavuz, 2003: 84).

Gecekondu bölgelerinin gelişimi belirli bir kalıba sahip oldu ve bu kalıp kentlerde uzun süre kendisini tekrarladı. Önce, göçmenler basit ve küçük evleri, kentlerin kenar bölgelerinde, hiç bir altyapı olmaksızın kamu arazileri üzerine inşa ettiler. Sonra, her bir seçim öncesinde, seçimleri kazanmak için gecekondu sakinlerinin oylarına talip olan siyasetçilerden oyları karşılığında gecekonduları için tapu ve bu bölgeler için temel hizmetler talep ettiler. Bu taleplerin kabul edilmesiyle birlikte gecekondu bölgeleri kentlere yasal açıdan bütünleşmiş olmuş oldular. Gecekondu bölgelerinin yasal statüye kavuşması arazilerin değerlendirilmesine de yol açmıştır. Kentlere göçmenlerin evleri için tapuya sahip olmaları ve kırsal alanlara göre daha iyi eğitim, sağlık ve gelir imkanlarına erişebilmeleri, kırsal alanlardan kentlere on yıllar boyunca yeni göç dalgalarına yol açmıştır. Önce gecekondu inşa edilip daha sonra altyapı sağlandığı için bu bölgelerde modern bir kent planlamacılığı görülmez. Fakat gecekondu bölgelerinin gettolaşmasının patronaj siyaseti nedeniyle nasıl engellendiğini The Economist veciz biçimde ifade eder: “Gecekondu sağlam inşa edilmiş ve genellikle elektrige sahiptir. %90’dan fazlası televizyona ve buzdolabına sahiptir. Yollar derli toplu ve evler temizdir. Amerikalıların gettoya çevireceği şartları, Anadolu köylüsü aile ocağı yapmıştır” (aktaran Tas ve Lightfoot, 2005: 269).

Gecekonduların yasallaştırılmak suretiyle fiziken kentlere entegrasyonu önemli olmakla birlikte, göçmenlerin sosyal ve kültürel açıdan kentlere uyumu da hızlı kentleşme dönemlerinde karşılaşılan önemli bir problemdir. Getto tabiri sadece düşük nitelikli mesken ve plansız, çarpık yerleşim mekânları demek değildir. Belki daha da önemlisi, getto yabancılaşma, ümitsizlik, değersizlik hissi ve dışlanmışlık duygusu da demektir. Lewis’in çalışmalarının gösterdiği üzere, getto sakinleri bu duygulara ek olarak devlet ve toplumun geri kalanı hakkında da olumsuz duygu ve düşünceye sahiptir. Fakat Türkiye’de “gecekondu sakinleri, Sao Paula veya Kalküta’nın birçok fakir göçmenlerinin aksine, kent hayatından izole ve yabancılaşmış değildir” (Yavuz, 2003: 84). Eski

kentlilerdeki doyunluk, kente göçenlerde tatminsizlik daha hâkim psikolojik durumdur. Kentin nazlı çocuklarına karşı yeni gelenlerin dinamizmi yabancılaşmayı değil aktif yurttaşlığı teşvik etmektedir (Hocaoğlu, 1998: 15). Devletten bağımsız gelişen göçmenler arasında bir nesil sonrasında bireyselleşme, özgürleşme eğilimleri de tutunmaktadır. Oysa gettolarda hâkim duygu yabancılaşmadır.

Türkiye’de köylerden kentlere göçün refah artışı dönemine rastlaması, önemli bir özellik oluşturmuştur. Göçlerin ekseri görüldüğü gibi sadece mülksüzleşme sonucu ortaya çıkmamış olması, başlangıçta göç edenlerin sanayi ve hizmetler sektöründe kolay iş bulabilmeleri, köyleriyle bağlantılarını sürdürmeleri, işçi hareketinin niteliğine de damgasını vurmuş bir özelliktir. Bu nedenle, Türkiye’deki gecekonducular birçok azgelişmiş ülkelerdeki “bidonville”lerden ve “favelas”lardan daha elverişli konutlardır. Oy almak isteyen iktidarların da buralara süratle kamu hizmetlerini taşımaları buraların birer sefalet yuvası olmasına izin vermemiştir. (Başkaya, 2004: 290)

Gecekondu sakinleri arasında fakirlik kültürünün gelişmemesinin çeşitli nedenleri vardır: Bu durum öncelikle, kentleşme ya da kente göçün hızıyla ilgilidir. Hızlı göç, kısa sürede, göç edenlerin sayısının kendilerine yetecek boyutlarda akraba/tanıdık topluluklar oluşturmasına imkan sağlamıştır. Aslında, “1940’larda ilk tepki gecekonducuları yıkma ve illegal yerleşmeleri yasaklama yönündeydi...[fakat] resmî görevliler kentlere çok sayıda göçmen akımı nedeniyle gecekondulaşmayı engelleyemediler”. Bu nedenle, “1980’lere gelindiğinde Ankara, İstanbul, Adana, İzmir ve Bursa’nın nüfusunun neredeyse %60’ı başlangıçta gecekondu olarak ortaya çıkan mahallelerde yaşamaktaydı” (Tas ve Lightfoot, 2005: 269). Kısa sürede, göçmenler kentlerin kenarlarında sosyal açıdan kendi kendilerine yetecek büyüklükte topluluklar meydana getirdiler. Bu durum, uzun vadede, göç edenlerin kentlere nüfusça baskın olmalarına yol açtı. Eski kentliler sayıca daha az duruma düştüler. Kentler kırsal alanlardan gelenleri entegre etme imkanı bulamadan göç edenler kenti kuşatmış oldu. Gecekondu sakinleri kendilerini yabancılaşmış hissetmedikleri gibi toplumdan da izole değildiler, çünkü kentlerin kenarlarında bir tür cemaat/köy hayatı yaşayabiliyorlardı (Vergin, 2000: 143-144; Ergur, 2006). Bu nedenle kentler göç edenleri ve kentlerde doğup büyüyen çocuklarını kentlileştirmeye vakit bulamadı (Tas ve Lightfoot, 2005: 269).

Hızlı göçün fakirlik kültürünü önleyen diğer bir özelliği kentlere göçenler arasında gelişen hemşerilik yapısıdır. Hemşerilik, “kırsal temelde topluluk” olarak tanımlanır (Yavuz, 2003: 84). Hemşeriler aynı köyden, kasaba ya da küçük kentlerden hatta aynı bölgeden büyük kentlere göç edenlerdir (Karpat, 2003: 118-119). Göç edenler kentlerde rastgele değil aynı köy, kasaba, kent ya da bölge temelinde belirli yerlerde yoğunlaştılar. Böylece, göçün ilk dönemlerinden itibaren gecekondulaşma coğrafi orijin temelinde gelişti. Bu tarz bir yerleşme oldukça rasyoneldi, çünkü kent hayatı, iş imkanları, göç usulü vs. hakkında hemşeriler arasında bilgi akışına imkan veriyordu (Tekşen, 2003: 45). MacDonald ve Macdonald (1964) bu tarz göçü “zincirleme göç” olarak tanımlar:

Hemşerilik başlangıçta bütünüyle enformel bir bağdı. Zamanla hemşeriler kendi hemşeri derneklerini kurarak resmîyet de kazandılar. Örneğin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin verilerine göre hemşeri dernekleri İstanbul'daki tüm derneklerin %72.42'si hemşeri dernekleridir (Ergur, 2006). Hemşeri kahvehaneleri de erkeklerin günübirlik bir araya gelmeleri için oldukça yaygındır (Tekşen, 2003: 132).

Bu tarz yerleşim ve hemşerilik bağlarının ve derneklerinin gelişmesi, ekonomik ve fizikî şartları iyi olmamasına rağmen, göçmenlerin yabancılaşmasını engelledi, çünkü toplumsal olarak bağlantılı idiler. Onların dünyası modern kentin yabancılaşmış, izole ya da atomize olmuş bireylerinin dünyası değildi (Thomson, 2005: 422; Forrest ve Kearns, 2001: 2125). Onlar kentlerin kenarlarında modern kentin atomize edici etkilerinden uzak yaşıyorlardı. Hemşerilik bağları içerisine sıkıca gömülü idiler. Şöyle ya da böyle birbirlerinin geri planı, toplumsal tabanı hakkında bilgi sahibi olan hemşerilerin oluşturduğu hemşerilik bağları ve kurumları kendi üzerlerinde sosyal kontrol işlevi de görüyordu (Tekşen, 2003: 71).

Ayrıca, kentlere göç edenler kent hayatı ve nezaket kuralları hakkında bir şey bilmiyor olsalar da geleneksel moral değerlere sahip kişilerdi. İstanbul Türkçesi ile konuşamıyor olsalar da otantik ahlaki değerlere sahiptiler. Genellikle gelir elde etmek için hangi iş olursa yapmaya ve kendi ailelerine yardım etmeye çalışan insanlardı. Yine, aileleri ve geldikleri topraklarla yakın ilişkilerini devam ettiriyorlardı. Köylerinden ya da bölgelerinden bir yakınları, tanıdıkları kente geldiğinde evlerini

onlara açıyorlardı. Maddi açıdan iyi durumda olmasalar da yakınları ve hemşerilerine yardım elini uzatıyorlardı (Levine, 1973: 358). Burada ortaya çıkan göçmen tipi geleneksel ahlak anlayışına, komşuluk ve akrabalık bağlarına sahip bir insan tipidir. Muhtemelen kente yerleşmenin en sıkıntılı ve zor olduğu dönem ilk dönem idi. Kente ilk geldiklerinde kent hayatına tehdit teşkil etmeleri ve moral dejenerasyona uğramaları mümkündü. Bu problemleri, kendi aralarında geliştirdikleri geleneksel güvene dayalı bağlarla engellemişlerdir. Bu nedenle, Türk gecekonduları, birçok ülkedeki gettoların aksine, birere suç yatağı olmadı (Karpat, 2004).

Tekşen hemşeriliği bir tür akrabalık olarak değerlendirir (2003: 57). Benzer şekilde Duben de hemşerilik bağlarının, fedakârlık ve moral açıdan, kan bağına dayalı gerçek akrabalıkla kıyaslanabileceğini ileri sürer (1982: 88-93). Kentlere göç edenler çoğu zaman hemşerileri tarafından misafir edilmiştir (Tekşen, 2003: 53, 75, 83, 103). Gecekondu bölgelerinde komşuluk ilişkileri de oldukça yakındı. Örneğin, Erman'ın bir gecekondu bölgesinde yapmış olduğu çalışmasında “25 yıldır o gecekondu bölgesinde yaşamakta olan bir kadın” komşuluk ilişkisi hakkında şunları söylemiştir: “Burada biz sahip olduğumuz şeyleri paylaşıyoruz. Ben komşumdan soğan alırım, o benden başka bir şey alır. Bu şekilde, sofrada bir çeşit yemek yerine birkaç çeşit yemek olur. Eğer kahvaltı için zeytin kalmamışsa, bir komşudan zeytin alırım, o komşum da benden peynir alır. İşte biz burada böyle yaşıyoruz. Böyle bir şeyin apartmanların olduğu bir semtte olabileceğini sanmıyorum” (1997: 96).

Hemşerilik bağları göçmenlerin iş bulmasında da işlevseldi. Bu nedenle aynı köyden, kasabadan, kentten ya da bölgeden göçmenler kentlerde ekonomik hayatın belirli alanlarında yoğunlaşmıştır. Hemşerilik bağları nedeniyle, aynı yöreden göçmenler kentlerde aynı bölgelere yerleştiler ve aynı ya da benzeri ekonomik alanlarda yoğunlaştılar.⁴ Bu tür bir çifte yoğunlaşma hemşerilik bağı olmaksızın mümkün olamazdı.

⁴ 2008 yılında İstanbul Esnaf ve Sanatkarları Odaları Birliği'nin yapmış olduğu bir çalışmada hemşerilerin mesleki ve coğrafi yoğunlaşması örneklendirilmektedir. Mesleklere göre dağılım: Ticaret: Kayserililer, Simitçilik: Tokatlılar, Fırıncılık: Rizeliler, Karabük, Müteahhittik: Karadenizliler, Kahvehanecilik: Erzincan, Malatya, Pazarçılık: Siirtliler, Yufkaçılar: Kastamonu, Marangozluk: Ordu, Kastamonu, Kasaplık: Erzincanlılar, Balıkçılar: Trabzon, Erzincan, Kuruyemiş ve inşaat: Çorumlular. Semtlere göre dağılım: Siirtliler: Fatih, Kartal, Karadenizliler: Fatih, Kartal, Tokatlılar: Bağcılar, İkitelli, Sivashlılar: Bağcılar, Okmeydanı, Balkan göçmenleri: Bayrampaşa, Küçükçekmece, Bayburtlular: Şirinevler, Kastamonulular: Şehremini, Karşlılar: Esenyurt, Giresunlular: Zeytinburnu, Çorumlular: Sultanbeyli, Sinoplular: Gültepe. (<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=682401>).

Gunes-Ayata bu ekonomik yoğunlaşmayı “etnik iş bölümlenmesi” olarak adlandırır. Gunes-Ayata’ya göre, farklı hemşeri grupları “bölünmüş iş piyasaları meydana getirir ve...iş bölümü, belirli ticari alanlarda uzmanlaşmaya ve becerilerin bir nesilden diğerine aktarılmasına yol açar. Dahası, başkalarının kendi sektörlerine sızmasına engel olurlar. Sadece becerilerin, kaynakların ve bilginin transferi ile değil aynı zamanda zorlayıcı tedbirlerle, bazen güç bile kullanarak kendi hemşerilerini teşvik eder ve diğerlerini dışlarlar” (1996: 101). Tekşen de Ankara’daki Malatyalılar üzerine yapmış olduğu çalışmasında Gunes-Ayata’ya benzer bulgulara ulaşmıştır. Tekşen’e göre, iş adamları genellikle kendi hemşerilerini, onlar hakkında ön bilgileri bile olmadan, işe alırlar. Çünkü diğer herhangi bir kişiyle karşılaştırıldığında kendi hemşerilerine güvenebileceklerini düşünürler (2003: 116-117). Bir anlamda, sadece aynı yöreden olmak hemşeriler arasında başlangıç için güven kaynağıdır.

Gecekondu bölgelerinin gettolaşmasını önleyen bir diğer faktör gecekondu sakinlerinin bir kısım nitelikleri ve algılarıdır. Başlangıcında maddi şartları diğer ülkelerin getto bölgelerinden çok daha iyi olmayan gecekondu bölgelerinde göçmenler algıları ve nitelikleri açısından büyük farklılıklar göstermişlerdir. Gecekondu sakinleri “yukarıya doğru çıkmaya hevesli, enerjik ve inisiyatif sahibidir. İzole olmaktan daha çok entegre olmaya gayret ederler. Dahası, kırsal gelenekleri yeniden yorumlamalarında ve kent hayatına uyum sağlamalarında başarılı olmalarına imkan veren kültürel dinamizm duygusuna sahiptirler (Yavuz 2003: 84). Karpat’a göre de kentlere yeni gelenler “gecekondu bölgesindeki yaşantıyı kalıcı olmaktan daha çok geçici bir hayat olarak değerlendirmişlerdir...Gecekonducular eski kentlilerin hayat tarzını kendilerinin nihai hedefi, hatta ideal model olarak görmüşlerdir” (2004). Yeni göçmenler, fakirliğin kader olmadığını, gelecekte daha iyi şartlara sahip olacaklarını düşünürler, çünkü kendilerinden önce gelen hemşerilerinin ve diğer göçmenlerin birçok başarı hikâyesi onlar için örnektir (Vergin 2000: 143-144). Birçok zorluğa rağmen, gecekondu aileleri “eğer potansiyele sahiptirler, kentin, çocuklarının gelişimi ve sosyal mobilitesi için fırsatlar sunduğunu” düşünür (Karpat, 2003: 238).

Erman çalışmasında gecekondu sakinlerinin birbirleri hakkında olumlu düşündüğünü de tespit etmiştir. Ona göre, gecekondu sakinleri bölgelerinde yaşayan insanların “fakir ama namuslu, dürüst ve kendi işinde-gücünde” ve “saf ve terbiyeli” insanlar olarak görmekteler.

Evlerinin kapılarını bile kilitlemek zorunda olmadıklarını belirtmişlerdir: “Bölge sakinleri dürüst, erdemlidir; dış kapınızı açık bırakabilirsiniz” (2002: 6).

Gecekondu sakinleri siyasette, özellikle de yerel siyasette ve sosyal açıdan oldukça aktiftirler. Kamusal hayattan izole olmayıp, formel ya da enformel her tür aracı kullanarak şartlarını iyileştirmeye çalışmışlardır. Birçok zorluğa rağmen, “yerel siyasete katılarak bu bölgelerin sakinleri yaşam şartlarını değiştirme ümidini korumuşlardır” (Erder, 2002: 122). Siyasal katılımdan ilk elde ettikleri şey gecekonduları için tapu ve bölgeleri için altyapı hizmetleri idi. Siyasetçiler, hem yerel hem de ulusal düzeyde, gerek kendi siyasal çıkarları gerekse göçün meydana getirdiği fiili durum nedeniyle, gecekondu sakinlerinin taleplerine olumlu cevap verdiler. Bu bölgelerde insanlar “kendilerini marjinal değil basbayağı orta sınıf vatandaşlar olduklarını düşünmekte” (Erder, 2002: 123). Erder, gecekondu sakinlerinin hem siyasal hem de sosyal açıdan aktif oluşlarını İstanbul’un bir gecekondu bölgesindeki muhtar örneğinde örneklendirir. Bu kişi memleketi Gaziantep’te bir işadamı idi. İflas ettikten sonra, Ümraniye’ye yerleşti ve yerel siyasetçi olarak faaliyette bulundu:

Bu bölgede insanlar benim sadece ilk gecekonducu olduğumu bilmekle kalmaz aynı zamanda tüm bu gecekondu bölgesinin kurucusu olduğumu da bilirler. Bu gelişmelere müteakip bir Cami Yaptırma Derneği de kurdum ve böylece bu inşaat projesinin teşvikçisi oldum. Ek olarak, şimdi İstanbul’un merkezi bir semtinde yaşamakta olan Gaziantep’ten zengin ve etkili bir arkadaşımın bu bölgeye bir okul yaptırmasına da yardımcı oldum. Kendi sosyal ve siyasal bağlantılarımla telefon ve suyun getirilmesi ve yolların asfaltlanması için de çok çaba sarf ettim. Bu hizmetlerim nedeniyle insanlar beni muhtarları olarak seçtiler. (Erder, 2002: 122)

Göç edenlerin bir diğer özelliği de kentte karşılaştıkları sorunlarla mücadele aracı olarak radikalizme kaymamış olmaları idi. Karpat’a göre, “göçmen topluluklar aşırı hizipler için militan destek sağlayabilirler, fakat gecekondudaki baskın kültür ve tutumlar *gecekondu* sakinlerinin taleplerini tatmin etmek için manipüle edilebilecek statükoyu tercih etti. Aslında, birçok beklentinin aksine, *gecekondu* sakinleri genellikle muhafazakârdı; sadece belirli bölgelerde sol ya da sağ radikaller baskındı” (2004). J. M. Nelson de benzer şekilde, kentleşen yığınların kent

yaşamına sanıldığından daha hazır olduklarını ve ekonomik güçsüzlüğün kitleleri radikalleşmeye itmediğini ileri sürmektedir (aktaran Keleş ve Unsal, 1982:31).

Kentlere göçenler nerdeyse sıfırdan kendilerine hayat kurmak zorunda oldukları için, onların gayretleri Türkiye’de yaratıcılık ve girişimciliğin gelişmesine katkıda bulundu. Karpat’ın ifade ettiği gibi, “şu rahatlıkla söylenebilir: gecekonduların başarılı olma arzusu Türkiye’de girişimcilik ruhunun gelişmesine katkıda bulunmuştur” (2004). Böylece, kendilerine bir hayat kurma arzu ve çabası kentlere göçenleri sıradan köylüler olmaktan çıkarıp yaratıcı, çalışkan ve enerjik kişilere dönüştürmüştür.

Gecekonduların çalışmalarında öncü akademisyen olan Karpat’a göre Türkiye’de “esas itibariyle 1983’ten sonra gecekonduların büyük bir bölümü kentin normal semtleri olmuştur.” Fakat Karpat’ın gecekonduların sosyal açıdan entegrasyonuna dair gözlemi daha önemlidir: “Köylüler medeniyetin ve kentin imkanlarını paylaşma hevesinde idiler...Sonunda, siyasette, eğitimde ve hayat standartlarında, toplumsal düzeni çökertmeden, tam olarak bu oldu” (2004).

Diğer taraftan her ne kadar hemşerilik bağları ve kurumları göç edenlerin yabancılaşması ve atomize olmalarını, bir tür “tampon mekanizma” (Tekşen, 2003: 64), işlevi görerek engellemiş olsa da, bu bağların ve kurumların gecekonduların kültür, davranış ve zihniyet olarak kentlileşmelerini engellediği rahatlıkla söylenebilir (Ergur, 2006). Hemşerilik bağları/kurumları ve mesleki ve coğrafi yoğunlaşma göç edenlerin kırsal geleneklerini, tavırlarını ve hayat tarzlarını devam ettirebilecekleri ya da yeniden üretebilecekleri bir toplumsal ortam meydana getirdi. Dolayısıyla, ilk dönemlerinde hayatlarını devam ettirebilmek için kent hayatına entegre olma ihtiyaçları yoktu. Kent onlar için sadece iş kaynağı idi. Vergin’in belirttiği gibi, kente göçenlerin yabancılaşacakları ve atomize olacaklarına dair klasik sosyolojinin varsayımlarının ve beklentilerinin aksine, bu insanlar kentlerin kenarlarında sosyo-kültürel yönlerden “köylülerinin uzantısı” halinde “cemaatler” oluşturdular (2000: 143-144). Bu nedenle, modern kentin anonimleştirici ve yabancılaştırıcı etkilerinden korunmuş olsalar da aynı kurumlar ve bağlar kentlileşmelerine engel olmuştur. Maddi imkanları arttıkça daha iyi şartlarda yaşamaya başlasalar da halen hemşerilik

bağları ve dernekleri aracılığıyla bu kültürel durum bir düzeyde varlığını devam ettirebilmektedir.

Sosyal Sermaye

“Endonezya’nın Java adasındaki bazı köyler, yardımlaşma ve koordinasyon gerektiren kompleks su sistemleri inşa edip devam ettirirken, diğer köyler basit bireysel kuyulardan su ihtiyaçlarını karşılarlar.

Açıkça birbirine benzer olan Tanzanya köylerinin sakinleri, kolektif eylem gerçekleştirme kabiliyetlerinin farklılığından dolayı, farklı gelir düzeylerine sahiptirler.

Dhaka’nın bazı mahalleleri yerel çöp toplama işi için organize olurken, diğer mahalleleri çöplerin sokaklarda yığılmasına göz yumar” (Grootaert ve van Bastelaer, 2002: 1).

Bu karşılaştırmalara benzer bir karşılaştırma Kemal Karpat’ın Türk gecekonduları ile Latin Amerikan gettolarını karşılaştırmasıdır: “Türkiye’deki çalışmamı gerçekleştirdikten yıllar sonra Rio de Janeiro’da iki-üç gettoyu ziyaret etme fırsatım oldu. Bu gettolar, güvenli ve sakin Türk gecekondularının aksine, tehlikeli çetelerin kontrolü altındaydı” (2004).

Tüm bu örneklerdeki farklılıklar nasıl ve hangi faktörlerle açıklanabilir? Grootaert ve van Bastelaer’e göre, “coğrafi ve sektörel farklılıklarına rağmen... bu örnekler, sosyal sermayenin unsurları olarak sosyal etkileşimin, güven ve mütakabiliyetin kolektif sonuçlar üretmedeki hayatî rolünü gösterir...” (2002: 1).

Sosyal sermaye çeşitli biçimlerde tanımlanır: Lyda J. Hanifan⁵ sosyal sermayeyi “bir sosyal birim meydana getiren bireyler ve aileler arasındaki iyi niyet, arkadaşlık, karşılıklı ilgi/anlayış ve sosyal ilişkiler” olarak tanımlar” ve “eğer kişi komşusu ile irtibata geçerse ve onlar da diğer komşularla irtibata geçerse, sosyal sermaye birikimi olacaktır; bu sosyal sermaye bireyin sosyal ihtiyaçlarını doğrudan tatmin edebilir ve

⁵ Putnam ve Gross “Hanifan’ın tanımının sosyal sermayenin daha sonraki yorumlarındaki tüm kritik öğeleri kapsadığını” belirtir (2002: 5).

tüm topluluğun hayat şartlarını ciddi olarak iyileştirmeye yeterli sosyal bir potansiyel hâsıl edebilir” (1916: 130). Bourdieu ise sosyal sermayeyi “az ya da çok kurumsallaşmış daimi tanışıklık ve aşinalık bağlarına sahip olma nedeniyle bir bireye ya da gruba... sağlanan kaynakların toplamı” olarak tanımlar (1985: 248). Kavramın günümüzde yaygınlaşmasına neden olan Putnam ise “koordine eylemleri kolaylaştırarak toplumun etkinliğini artıran güven, normlar ve ağlar” olarak tanımlar (1993: 167) ve sosyal sermaye teorisinin varsayımının “sosyal ağlar önemlidir” cümlesiyle özetlenebileceğini belirtir (2001: 3). Sosyal ağlar bireyler arasında sosyallik ya da sosyal bağlar, mütekabiliyet ve güvene yol açar ve “işbirliği ve dayanışma alışkanlıkları ve yurttaşlık bilinci meydana getirir” (Putnam, 1993: 189).

Sosyal ağlar Putnam için çok değişik türden topluluklar demektir. Örneğin, kuşları seyretmek için bir araya gelenler, mahalle spor kulüpleri ya da eğlence grupları böylesine topluluklardır. Herhangi bir toplulukta varsayım bireyler arasında gelişen sosyalliktir. İnsanlar herhangi bir nedenle ve herhangi bir ortamda bir araya geldikleri zaman aralarında sosyal bağ oluşur. Sosyal bağlar ise iyi niyet, sempati, güven, karşılıklı anlayış ve tolerans, dürüstlük ve arkadaşlık meydana getirir. Putnam’a göre “bir süpermarkette sırada beklerken selamlaşmaktan kaynaklanan aşinalık hatta asansörde tesadüfen karşılaşmak bile” sosyal bağ meydana getirir ve “bu çok sıradan sosyal bağların bile tecrübî olarak bir tür mütekabiliyet biçimi oluşturduğu gösterilmiştir” (2001: 10). Putnam genelleşmiş mütekabiliyeti ve güveni sosyal bağların bir ürünü olarak görür. Bir kez sosyal bağ bireyler arasında gelişince onlar arasında genelleşmiş mütekabiliyet ve güvene yol açar: “Şimdi ben, hemen karşılık beklemeksizin, sizin için şunu yapacağım, çünkü ilerde siz (ya da başka birisi) benim iyi niyetime karşılık verecek” (2001: 7).

Sosyal sermaye vatandaşların kolektif eylemi, toplumsal işbirliğini, daha kolay yapmalarını sağlar. Mouritsen’in belirttiği gibi, “sosyal sermayenin ana tezi şudur: bireyler yerel topluluklarda ya da daha az formel ortamlarda belirli şeyleri birlikte yaparlarsa sinerji ortaya çıkar. Bir yan ürün olarak, bu süreçte insanları daha iyi vatandaşlara dönüştüren, bireysel ilişkiler... gelişir” (2003: 651)⁶.

⁶ Portes’e göre, “halihazırdaki popülerliğine rağmen, sosyal sermaye kavramı sosyologlar açısından aslında hiçbir yeni fikir içermez. Gruplara katılmanın bireyler ve topluluk için olumlu sonuçlara sahip olabileceği görüşü.

Sosyal Sermayenin Olumlu ve Olumsuz Yüzü

Putnam'ın sosyal sermaye anlayışı sosyal ağları iyimser bakışla ele aldığı gerekçesiyle eleştirilir. Bazı akademisyenler Putnam'ın iyi sosyal sermaye üretmeyen birçok topluluğu dikkate almadığını ve bu türden toplulukların nefret, hizipçilik, ırkçılık ve düşmanlık duygusu ürettiğini ileri sürerler. Fakat aynı topluluklar kendi üyeleri arasında güven, mütekabiliyet, dayanışma ve arkadaşlık da üretir. Dolayısıyla bir toplumda yaygın sosyal ağların ya da toplulukların varlığının bir başına iyi bir şey olduğunun varsayılmayacağını ileri sürerler. Örneğin, Chambers ve Kopstein'e göre, "tercih gerçekte izole olma ve katılım arasında değildir, daha çok farklı türden katılımlar arasındadır". Hem iyi hem de kötü sivil toplulukların üyeleri arasında güven, dayanışma ve arkadaşlık oluşturduğu açıktır. Fakat, "kötü sivil toplum" üretilen sosyal sermayeyi kendi üyeleri ile sınırlar ve "çoğu zaman grup dışındaki bireylere karşı zıt tutumu teşvik eder". Diğer taraftan, iyi sivil toplum "grup üyeliğine bakmaksızın tüm vatandaşlara katılımdan öğrendikleri değerler doğrultusunda harekete etmelerine" yol açan "demokratik" tutumlar geliştirirler. Kötü sosyal sermaye, "hastalığın [bireylerin izole olması] kendisinden daha kötüdür". İyi sosyal sermayeyi kötüsünden ayırmak için bir topluluktan "üyelerinin elde ettiği ideolojik muhteva ve mesaja" bakmak gerekir (2001: 838-842).

Stolle ve Rochan da Putnam'ı benzer şekilde eleştirir. Kötü sosyal sermayeyi iyisinden ayırabilmek için üretilen sosyal sermayenin grup dışına yaygınlaştırılıp yaygınlaştırılmadığına bakmak gerekir. Sosyal sermaye üreten fakat grup dışına yaymayan sosyal ağların "özel ya da kişiselleşmiş", grup içi kalmış güven ve mütekabiliyet üreteceğini belirtirler. Mafya, fundamentalist dini gruplar hatta terörist grupların da üyeleri arasında sosyal sermaye ürettiği açıktır. Bu nedenle eğer üretilen sosyal sermaye grup dışına da genelleştirilmiyorsa "kendi üyeleri arasında güven, işbirliği ve mütekabiliyet normları üreten" topluluklara olumlu yaklaşılamayacağını ileri sürerler (1998: 48-49).

Bu eleştirilerin geçerliliğini teslim eden Putnam, sosyal sermayeyi "bağlayıcı" (bonding) ve "köprü kurucu" (bridging) olarak ikiye ayırır.

Durkheim'in anomi ve kendini tahribin panzehiri olarak grup hayatına vurgusuna...kadar geriye giden bilinen bir görüştür" (1998: 2).

Bağlayıcı ya da grupla sınırlı sosyal sermaye ırk, etnisite ya da sosyal sınıf gibi çeşitli açılardan birbirine benzer insanların bir araya gelmesi ile ortaya çıkar ve “güçlü grup-içi sadakat” ve “grup-dışı düşmanlık” üretir. Ku Klux Klan gibi ırkçı topluluklar bu duruma örnektir. Diğer taraftan, bağlayıcı gruplar zorunlu olarak kötü sosyal sermaye üretmez. Aslında, etnik, dini ve göçmen topluluklarda bağlayıcı gruplar çok yaygın olmakla birlikte kendi dışındakilere nefret ve düşmanlık oluşturmaz. Daha çok bu tür bağlayıcı gruplar üretilen sosyal sermayeyi gruba özgü kılarlar. Örneğin, aynı kiliseye giden kadınların oluşturduğu okuma grupları ve birçok göçmen topluluğu bağlayıcı sosyal sermaye üreten homojen gruplardır fakat kendi dışındakilere karşı nefret ya da düşmanlığı beslemez (Putnam, 2001: 22). Köprü kurucu gruplar birbirinden farklı etnik, dini, sınıf özelliklerine sahip farklı insanların bir araya gelmesi ile oluşur. Bu tür topluluklarda üretilen sosyal sermaye grup dışına da yaygınlaştırılır ve “demokratik sivillik”, zihniyet ve tutum üretir. Putnam’a göre gerçek hayatta üç türden de sosyal sermaye üreten topluluklar vardır. Bazı gruplar, ırkçı topluluklarda olduğu gibi, bağlayıcı sosyal sermayenin kötü versiyonunu üretebilir (2001: 23).

Sosyal Sermaye ve Hemşerilik

Genellikle modernleşme sürecinin geleneksel bağları ve kalıpları tahrip ederek toplumda yabancılaşmaya yol açtığı kabul edilir. Geleneksel toplum, bireylerin sıkıca gömülü olduğu cemaati temsil ederken, modern toplum bireylerin atomlaşmasına yol açmakla eleştirilmiştir. Toplumsal bağların çözülmesi konusu modernleşmenin ilk dönemlerinden itibaren dikkate alınmış bir konudur (Thomson, 2005: 422; Forrest ve Kearns, 2001: 2125). Putnam’ın belirttiği gibi, Tönnies’den ilham alan modern sosyal teori “evrensel dayanışma duygusuna dayalı geleneksel, küçük, yüz-yüze *cemaat*” ile “kişisel çıkarıya dayalı modern, rasyonel, gayri şahsi *toplum*” arasında ayırım yapar. Bu ayırım “sivik (civic) cemaatin ortadan kalkmaya mahkum bir atavizm” olduğunu ve “onun yerini, teknolojik olarak gelişmiş fakat pasif yurttaşlığı ve çıkarıcı bireyciliği teşvik eden büyük, modern yığınların” alacağını varsayar (1993: 114).

Modern toplum, varsayıldığı gibi, yabancılaşma ve atomlaşmaya yol açabilse de, bu olumsuz gelişmelerin aksine, sosyal sermaye olarak adlandırılan kendine özgü dayanışma türünü de üretebilmektedir (Putnam, 1993). Diğer bir ifadeyle, modernleşmenin tahrip edici etkisi

kaçınılmaz değildir. Örneğin, klasik sosyal teorinin varsayımının aksine, Putnam modern kuzey İtalya’da oldukça canlı yurttaşlık kültürü tespit etmiştir: “Emilia-Romagna yeryüzündeki en modern, hareketli, zengin, teknolojik olarak ilerlemiş toplumlar arasındadır. Buna rağmen, oldukça gelişmiş yurttaşlık kültürüne sahip insanlarla dolu sosyal dayanışma ağlarının olağanüstü yaygın olduğu bir yerdir” (1993: 113-114). Geniş aile gibi geleneksel dayanışma biçimlerinin ortadan kalktığı doğrudur fakat modern toplumda yeni bir dayanışma biçimi/kaynağı ortaya çıkabilir. Putnam gönüllü her türden gruplaşmadan kaynaklanan bu dayanışma biçimini sosyal sermaye olarak adlandırır. Dolayısıyla, modern toplum için problem geleneksel dayanışma kaynak ve biçimlerinin ortadan kalkması değil sosyal sermayenin üretilip üretilmediğidir. Belirli bir sosyo-kültürel ve ekonomik bağlamdan kaynaklanan geleneksel dayanışmanın ortadan kalkmasına hayıflanmak yerine, modern toplumların sosyal sermayenin üretileceği toplulukları teşvik etmesi gerekir. Modern toplum sosyal sermaye kaynaklı yurttaşlık kültürünü üretebildiği sürece toplumsal yapı sağlıklı olacaktır.

Putnam’ın mantığından hareketle, Türkiye’de ortaya çıkan hemşeriliğin, modernleşmenin derecesine ya da düzeyine ve toplumun kendi kültürüne bağlı olarak, kentleşme/modernleşme sürecinde farklı bir dayanışma biçimi olarak üretilmediğini ileri sürebiliriz. Diğer bir ifadeyle, geleneksel toplum ve modern toplum kendilerine özgü bağlara sahip olduğu gibi geçiş sürecindeki Türk toplumunun da kendine özgü bağları üretilmediği söylenebilir. Genel olarak Türk modernleşmesinin ve özel olarak kentleşmesinin kendi özgül şartları içerisinde ortaya çıkan hemşerilik, ne bütünüyle geleneksel ne de bütünüyle modern bir dayanışma biçimidir. Henüz modernleşme süreci devam eden bir sosyo-kültürel ve ekonomik ortamda ve yetersiz sanayileşme bağlamında şekillenen hemşerilik bütünüyle modernleşmemiş bir toplumun ürünüdür. Geçiş süreci toplumu olarak Türk toplumu kentleşme sürecinde gelişen dayanışma biçimlerini de şekillendirmiştir. Hemşerilik, yukarıda belirtildiği üzere, geleneksel bağların ve güvenin kentlerin kenarlarında yeniden üretilmesi ile ortaya çıkmış bir dayanışma biçimidir. Geleneksel bağların yeniden üretimi, kentlere göçün ilk dönemlerindeki maddi şartlar dikkate alındığında, oldukça rasyonel gözükür. Maddi şartların belirlediği kentlerin kenarlarında ortaya çıkan gecekondular, yani coğrafi yoğunlaşma, ve bu coğrafi yoğunlaşmanın neden olduğu mesleki yoğunlaşma özgün bir dayanışma biçiminin

şekillenmesine yol açmıştır. Bu iki yoğunlaşma geleneksel bağların yeni bir biçimde üretilmesine yol açmıştır.

Hemşerilik kurumları ve bağları günümüz Türkiye'sinde dayanışma, güven ve mütekabiliyet normları kaynakları arasında sayılmalıdır. Bireylerin diğer bireylerle bağlantısını sağlayan, aidiyet duygusu oluşturan, iş bulmalarına yardımcı olan ve bilgi akışı sağlayan bir ortam/ağ meydana getirir. Hemşerilik kurumları/bağları geniş aile ya da kan bağına bağlı akrabalık gibi bütünüyle geleneksel bağ ve kurumlardan farklıdır. Diğer taraftan Putnam'ın bütünüyle modernleşmiş toplumlarda ortaya çıkan sivik (civic) toplulukları gibi modern bağ/kurum da değildir. Putnam'ın kuzey İtalya ya da Amerika örneğinde görülen sosyal sermaye bütünüyle modernleşmiş toplumların ürünüdür. Diğer bir ifadeyle, bu toplumlar modernleşmiş ve bireyler kentlilik kültür, tavır, tutum ve bilincine sahip kişilerdir. Hemşerilik her bir toplumun kendi modernleşme düzeyine ve kültürel geleneklerine bağlı olarak kendine özgü dayanışma biçimini -sosyal sermayeyi- üretebileceğini gösterir.

Hemşerilik ağları ve kurumlarının sosyal sermaye ürettiği ileri sürüldüğü takdirde ne tür sosyal sermaye ürettiği de dikkate alınmalıdır. Yukarıda Putnam'ı eleştiren akademisyenlerin iyi sosyal sermaye - kötü sosyal sermaye ayırımından hareketle hemşeriliğin hangi tür sosyal sermaye ürettiği asıl cevaplanması gereken sorudur. Bu açıdan ele alındığında hemşerilik gruplarının “bağlayıcı” türden topluluklar/ağlar meydana getirdiği rahatlıkla söylenebilir, çünkü hemşeri grupları, aynı köyden, kasabadan, küçük kent ya da bölgeden gelen, dolayısıyla homojen kültüre sahip bir topluluk teşkil eder. “Memleket” ya da kent temelinde ortaya çıkan coğrafi ve mesleki yoğunlaşmaya ek olarak dini özellik açısından da Alevilerin coğrafi yoğunlaşması benzeri türden homojen topluluklar meydana getirmenin diğer bir örneğidir (Tekşen, 2003: 47). Bu kültürel homojenliğe ek olarak, Gunes-Ayata'nın tespit ettiği “etnik iş bölümünmesi” olumsuz bağlayıcı sosyal sermayeye örnek verilebilir. Fakat burada da toplumun geri kalanına dönük ırkçılık, düşmanlık ve nefret gibi yaygın olumsuz durumlar söz konusu değildir. Bağlayıcı sosyal sermaye, maddi imkanların gruba özgü kılınmaya çalışılması ile sınırlıdır. Bu durum dışında genel olarak hemşeri toplulukları daha çok Putnam'ın, kilise okuma grupları, etnik ve göçmen topluluklar gibi dışı karşı zararsız olan fakat faydası grup içerisinde kalan bağlayıcı topluluklarına benzemektedir. Hemşerilik grupları topluma karşı nefret

ve düşmanlık üretmeksizin grup-içi dayanışmayı ve güveni sağlamaktadır.

Sonuç

Hemşeriliğin yarattığı sosyal sermaye ağını anlamak gettolarda oluşan fakirlik kültürü üzerinden olamayacağı gibi modern toplumun yarattığı sosyal anomi üzerinden de olmayacaktır. Modern toplumsal ölçütlerimize göre hemşerilik, geleneksel hayatın anakronik ve mekân-dışı yeniden üretilmesini sağlamaktadır.

Türkiye'nin geç modernleşme, yetersiz sanayileşme, güçsüz kamu kurumları bağlamlarında ortaya çıkan kentleşme sürecinde gelişen hemşerilik, kentlerin kenarlarında yaşayan, büyük oranda geleneksel hayat tarzını yeniden üreten insanlar arasında toplumsal bağ işlevi görerek onların yabancılaşmasını engellemiştir. Bu nedenle Türkiye'ye özgü sosyal sermaye olarak görülebilir.

Hemşeriliği Türkiye'ye özgü kılan ne ırkçı topluluklarda ve gettolarda olduğu gibi toplumun geri kalanına karşı nefret ve düşmanlık türünde kötü sosyal sermaye ne de Putnam'ın tam anlamıyla modern toplumlarda gelişen sivil (civic) toplulukları gibi modern nitelikli sosyal sermaye üretmesidir. Hemşerilik daha çok, topluma karşı nefret ve düşmanlık üretmeksizin, faydası grup-içi olan bağlayıcı sosyal sermaye üretir.

Kaynakça

BANFIELD, Edward C. (1958), *The Unheavenly City, The Free Press*, New York, aktaran KATZ, Michael B. (1989), *The Undeserving Poor: From the War on Poverty to the War on Welfare*, Pantheon, New York, s. 31-32.

BAŞKAYA, Fikret (2004), *Paradigmanın İflası*, 9. Baskı, Maki Basın Yayın, Ankara.

BOURDIEU, P. (1985), "The forms of capital", Editör: RICHARDSON, J. G., *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood, New York, s. 241-58.

CHAMBERS, S. ve J. Kopstein (2001), "Bad Civil Society", *Political Theory*, 29 (6), s. 837-865.

ERDER, Sema (2002), "Urban Migration and Reconstruction of the Kinship Networks: The Case of Istanbul", Editörler: LILJESTROM, R. ve

- E. Özdalga (2002), *Autonomy and Dependence in the Family: Turkey and Sweden in Critical Perspective*, Swedish Research Institute, Istanbul, s. 117-136.
- ERGUR, Eyüp D. (2006), “Büyük Kentte Hemşeri Örgütleri”, *Radikal Gazetesi*, 11 Mart 2006.
- ERMAN, Tahire (1997), “Squatter (*gecekondu*) Housing versus Apartment Housing: Turkish Rural to-Urban Migrant Residents’ Perspectives”, *HABITAT INTL.* 28(I), s. 91-106.
- ERMAN, Tahire (2002), “Mekansal Kümelenme, Siyaset ve Kimlik”, Editör: DİKMEN, Ahmet A. (2002), *Kentleşme, Göç ve Yoksulluk*, İmaj, Ankara, s. 1-18.
- FORREST, Rey ve Ade Kearns (2001), “Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood”, *Urban Studies*, 38(12), s. 2125-2143.
- GUNES-AYATA, A. (1996), “Solidarity in urban Turkish family”, Editör: RASULY-PALACZEK, Gabriele, *Turkish Families in Transition*, Peter Lang, Frankfurt, s. 98-113.
- GROOTAERT, Christiaan ve Thierry van Bastelaer, (2002), *Understanding and Measuring Social Capital: A Multi-Disciplinary Tool for Practitioners*, World Bank Publications, Washington D.C.
- HANIFAN, L. J. (1916), “The Rural School Community Center”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 67, s. 130-138.
- HOCAOĞLU, Durmuş (1998), *Zaman Gazetesi*, 15-16 Aralık 1998.
- KARAKAŞ, M. (2001), “Tarihsel Gelişim Sürecinde Kent: Kısıtlı Tarihsellik Anlayışı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt III. Sayı 1, s. 121-132.
- KARPAT, Kemal H. (2003), *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm: Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*, Çev., Abdulkadir Sönmez, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- KARPAT, Kemal H. (2004), “The Genesis of the Gecekondu: Rural Migration and Urbanization (1976)”, *European Journal of Turkish Studies*, Thematic Issue N°1 - Gecekondu, URL: <http://www.ejts.org/document54.html>
- KELEŞ, Ruşen ve Artun Unsal (1982), *Kent ve Siyasal Şiddet*, AÜ SBF Yayınları:507, Ankara.
- KIRAY, Mübeccel (1998), *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- LEVINE, Ned (1973), “Old Culture-New Culture: A Study of Migrants in Ankara, Turkey”, *Social Forces*, 51(3), s. 355-368.
- LEWIS, Oscar (1984), “The Culture of Poverty”, *Society*, January/February, s. 7-9.

- MACDONALD, John S. ve Leatrice D. MacDonald (1964), "Chain Migration Ethnic Neighborhood Formation and Social Networks", *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, 42(1), s. 82-97.
- MOURITSEN, P. (2003), "What's the Civil in Civil Society? Robert Putnam, Italy, and the Republican Tradition", *Political Studies*, 51, s. 650-668.
- ÖZLER, S. İlgü (2000), "The Politics of Gecekondu in Turkey: The Political Choices of Urban Squatters in National Elections", *Turkish Studies*, 1(2), s. 39-58.
- PORTES, Alejandro (1998), "Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology", *Annual Review of Sociology*, 22, s. 1-24.
- PUTNAM, Robert D. (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton University Press, Princeton.
- PUTNAM, Robert D. (2001), *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon and Schuster, New York.
- PUTNAM, Robert D. ve Kristin A. Goss (2002), "Introduction", Editörler: PUTNAM, Robert D. ve Kristin A. Goss, *Democracies in flux: the evolution of social capital in contemporary society*, Oxford University Press, Oxford, s. 3-20.
- STOLLE, D. Ve Thomas R. Rochon (1998), "Are All Associations Alike?", *American Behavioral Scientist*, 87(2), s. 360-368.
- TAS, Halil I. ve Dale R. Lightfoot (2005), "Gecekondu Settlements in Turkey: Rural-Urban Migration in the Developing European Periphery", *Journal of Geography*, 104(6), s. 263-271.
- TEKŞEN, Adnan (2003), *Kentleşme sürecinde bir tampon mekanizma olarak hemşehrilik: Ankara'daki Malatyalılar örneği*. T.C. Basbakanlık Devlet Planlama Teskilatı, Ankara.
- THE ECONOMIST (1988), "Turkey: Izmir and its paradoxes," aktaran
- TAS, Halil I. ve Dale R. Lightfoot (2005), "Gecekondu Settlements in Turkey: Rural-Urban Migration in the Developing European Periphery", *Journal of Geography*, 104(6), s. 263-271.
- THOMSON, Irene T. (2005), "The Theory That Won't Die: From Mass Society to the Decline of Social Capital", *Sociological Forum*, 20(3), s. 421-448.
- YAVUZ, Hakan M. (2003), *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, New York.

